ANαliZA

časopis za kritično misel

Letnik 5, številka 4, maj 2002 · ISSN 1408-2969

DIALOG

Danilo Šuster

Skeptikov izziv

Pedagoška fakulteta Univerze v Mariboru

Citiranje: Danilo Šuster, »Skeptikov izziv«, *Analiza: časopis za kritično misel* 5, št. 4 (2001): 35–41.

To delo je objavljeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva 4.0 Mednarodna (CC BY 4.0), https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sl.

Izdajatelj: Društvo za analitično filozofijo in filozofijo znanosti, Ljubljana.

Elektronska različica je bila leta 2026 rekonstruirana iz izvirnih stavnih datotek in preverjena s tiskano izdajo. Številke strani ustrezajo tiskani izdaji; prelomi strani znotraj prispevka se lahko nekoliko razlikujejo.

Danilo Šuster
Pedagoška fakulteta Univerze v Mariboru

SKEPTIKOV IZZIV

A. Ule v svoji knjigi išče konstruktivno "srednjo pot" med aprioristič nim dogmatizmom in skepticizmom. V sestavku opozorjam na nekaj nedoslednosti v Uletovi obravnavi skepticizma. Zdi se, da je Uletov glavni nasprotnik zagovornik šibkega skeptizicma, po katerem nikdar ne moremo vedeti, da karkoli vemo. Toda klasični argument za skepticizem dokazuje več kot to. Možnost resnice skeptične hipoteze ovrže obstoj kakršnokoli vednosti o zunanjem svetu, ne le vednosti o vednosti.

Ključne besede: skepticizem, dogmatizem, skeptična hipoteza, argument za skepticizem.

1.

> Knjiga Andreja Uleta zapolnjuje veliko praznino na področju spoznavne teorije ali *epistemologije*, v rabi pa je tudi nekoliko zastarel izraz *gnoseologija*. Ne vem, ali je v slovenskem jeziku nastalo kako izvirno monografsko in učbeniško delo iz tega področja, od časov Franceta Vebra dalje. Epistemologija velja za novoveški vstop v filozofijo. Descartes, Kant, Husserl ... trdijo, da moramo najprej izbrusiti orodja spoznanja in šele potem, na osnovi jasnih spoznavnoteoretskih izhodišč, si lahko drznemo izpeljevati kake metafizične sklepe. Znamenito je Descartesovo sklepanje:
>
> > O lastnem obstoju ne morem dvomiti. O obstoju fizikalnih teles lahko dvomim. Torej nisem fizikalno telo.
>
> Kljub skupni veliki tradiciji pa se sodobne filozofske šole precej razlikujejo v razumevanju predmeta in metode spoznavne teorije. Za nekatere so temeljni pojmi epistemologije subjekt, objekt, realnost, imaginarno, epistemološka zareza ... To, kar nastopa v Uletovi knjigi, pa označujejo kot neopozitivistično epistemologijo naravoslovnih znanosti. Ampak z oznakami nekaj ne bo v redu, saj po tem, kot se prepričamo v knjigi, med znamenite "pozitiviste" sodijo tudi Platon, Descartes, Berkeley, Kant ... Spet drugi v epistemologiji iščejo poslednjo utemeljitev, noetično približevanje celoti, nadrazumno miselno uziranje

nevidnega absoluta, stopnjevitost duhovnega vzpona in mističnega ter gnostičnega razsvetljenja. Ampak težko je uvideti, kaj se skriva izza velikih besed, še teže pa je iz tega narediti univerzitetni učbenik. Zdi se, da bomo po tem predlogu do temeljnih epistemoloških spoznanj prišli prek razodetij in izpovedi, študentje pa se bodo v spoznavno teorijo uvajali prek iniciacije, meditacije in prebiranja svetih besedil.

Značilnost analitične filozofije, v katero sodi Uletovo delo, je argumentiranost, problemski pristop in spoštljiv odnos do izkustva in znanosti. Včasih je v spoznavni teoriji veljal motto – če se izkustvo ne sklada s teorijo, toliko slabše za izkustvo. Avtor zares pristaja na spoštovanje avtoritete izkustva, ki nam pove, da nekaj s teorijo ni v redu in včasih tudi, kako ni v redu, ne pove pa, zakaj ni v redu (Ule, 2001: 442). Je tako stališče samo nekakšen "negativ potisnjene travme sodobne znanosti"? Mislim, da gre za čisto zdravo metodologijo, v življenju nasploh in filozofiji posebej. Za argument avtor pravi, da je glavni eros in logos knjige, ki se odlikuje po jasnem prikazu in zagovoru teze, ki jo brani, in teze, ki jo kritizira. Za analitične filozofe je značilno tudi prepričanje, da tudi v filozofiji obstajajo standardi in tehnike pojmovnega dela, ki jih mora filozof poznati in osvojiti. Seveda pa tak raziskovalni pristop postavlja pred bralca določene zahteve. Knjiga je sicer učbenik sodobne spoznavne teorije, je zelo informativna, vendar tudi precej "zbita", kot ugotavlja avtor sam.

V knjigi so obravnavana standardna vprašanja s področja spoznavne teorije – o naravi spoznanja (kaj je spoznanje, znanje, védenje; kakšno je razmerje med prepričanjem in znanjem ...), o izvorih spoznanja (od kje izhajajo naše sodbe in kaj upravičuje naša prepričanja; merila resnice v zaznavanju, introspekciji, razumevanju, mišljenju ...), o zgradbi spoznanja (koherentizem, fundacionalizem ...), o naravi upravičenja in obsegu in mejah spoznanja. Izvirno in problemsko obdelano je vprašanje, ali znanje vsebuje prepričanje, problem spoznanja *a priori* in razdelki o Wittgensteinu, za katerega je avtor naš največji strokovnjak.

Kot ugotavlja Miščević, se resno filozofsko razpravljanje o spoznanju začne z dvomom in to s sistematičnim dvomom – skepticizmom in poizkusi najti zdravilo proti skepsi (Miščevi}, 1999). Tudi temeljni problemski okvir Uletove knjige je prav razgovor s skeptikom. Ule išče konstruktivno "srednjo pot" med aprioristični dogmatizmom in skepticizmom. A kdo sploh je skeptik? V tem sestavku bom opozoril na nekaj nedoslednosti v Uletovi obravnavi skepticizma. Zdi se mi, da je Uletov glavni nasprotnik zagovornik šibkega skeptizicma, po katerem nikdar ne moremo vedeti, da karkoli vemo. Toda poskušal bom pokazati, da je skeptikov izziv mnogo bolj radikalen.

2.

Začnimo z zanimivo razpravo o implicitnem vedenju. Ule razlikuje dva pojma znanja, eksplicitno (zavestno) znanje in implicitno (ozadnje), ki se ga ne zavedamo, vendar ga vseeno posedujemo. Zato postavi tezo "epistemološkega optimizma":

> "Nikoli ne vemo vsega, kar vemo, vedno vemo več, kot se tega zavedamo." (Ule, 2001: 207) "Vemo več, kot si mislimo, da vemo, in več, kot mislimo, da ne vemo." (Ule, 2001: 221)

Tej tezi nasprotuje skeptična teza, ki pravi: "Vemo manj, kot mislimo, da vemo." Teza epistemološkega optimizma poudarja širino implicitnega znanja, skeptična teza pa omejitev eksplicitnega znanja. Nobena teorija ne more zajeti ali izreči vsega bogastva implicitnega znanja, ki je ljudem na razpolago, zato vsaka teza ostaja nedorečena, nepopolna in negotova, če jo primerjamo s tem ozadjem. Dogmatični skeptik po Uletu to ugotovitev prehitro spremeni v *tezo*, da ničesar ne vemo. Dogmatik, ki skuša enkrat za vselej pobegniti pred dvomom, pa dela nasprotno napako, da skuša izključiti povezavo svoje absolutistične teze z implicitnim ozadjem in jo tako zavarovati pred možnim zavračanjem (Ule, 2001: 222).

Ta oznaka skepticizma je zanimiva in inovativna, toda nestandardna. Ule kot izvor skepticizma navaja meje eksplicitnega znanja, toda običajno je skeptikov projekt bolj radikalen. Skeptik pregleda spoznavne vire in navede razloge za dvom v obstoj znanja, ki bi nam bilo dostopno na osnovi teh virov. Glede implicitnega znanja bi skeptik postavil vprašanje – kako do njega pridemo in kaj nas upravičuje v prepričanju, da takšno znanje zares imamo? In če ne najdemo (eksplicitnega) upravičenja, v čem se prepričanje o obstoju takega znanja razlikuje od dogmatske vere v njegov obstoj? Razprava o Wittgensteinu in pojmu sledenja pravilom morda nakazuje odgovor, a oglejmo si raje naslednjo oznako skepticizma, ki jo ponuja Ule.

Če priznamo Descartesu, da obstaja sfera "notranjih" resnic tipa "jaz mislim", ki je onstran dvoma, potem radikalni skeptik postavlja pod vprašaj resnico trditev o zunanjem svetu, do katerih dospemo na osnovi čutil. Vedno obstaja možnost prevare. Zdi se mi, da je prizor pred mano resničen, toda kaj mi zagotavlja, da ne sanjam ali da nisem žrtev sistematične zarote ali zlobnega znanstvenika, ki mi prek zapletenih aparatur, priklopljenih na moje možgane, ustvarja videz dejanskosti? Moje doživljanje sveta je popolnoma enako v obeh primerih, ko "gre zares" in ko gre za prevaro. Skeptik tako trdi:

(*SH*) Za poljubno trditev *p* o zunanjem svetu velja: mogoče je, da ne-*p*, čeprav imam najboljšo možno evidenco za *p*. Torej ne vem, da *p*.

Ule ugotavlja, da je moč skeptične hipoteze (*SH*) v tem, da nič ne preprečuje, da bi bila lahko resnična. Prav zato ne morem trditi, da *zanesljivo vem*, da je neresnična, kar med drugim vključuje tudi to, da ne morem trditi, da vem, da vem, da je neresnična (Ule, 2001: 223). In še naprej:

> "Če je le mala možnost za to, da je skeptična hipoteza resnična, potem to odvzema *zanesljivo resničnost* stavku: Vem, da *p*. Drugače rečeno: Če je le *kakšna možnost* za to, da je skeptična hipoteza resnična, potem v resnici ne vem, da vem, da *p*." (Ule, 2001: 224)

Menim pa, da skeptik ne trdi le tega, da nimamo *zanesljive* vednosti. Skeptik ne izpodbija samo vednost o vednosti, ampak kakršnokoli vednost samo! Ne le, da

imam samo prepričanje, da nekaj vem, ne pa prave vednosti o tem, da vem. Skeptik trdi, da imam samo prepričanja, ki niso upravičena, zato nimam prav nobene vednosti! Če je le *kakšna možnost* za to, da je skeptična hipoteza resnična, potem v resnici ne vem, da *p*. Skeptik je tako mnogo bolj radikalen, po njegovem nimamo ustreznega upravičenja za nobeno prepričanje (razen morda za resnice o lastnih duševnih stanjih), zato sploh ničesar ne vemo.

Trditev, da vem, da *p*, samo če vem, da vem, da *p*, nosi v literaturi oznako teza K-K (Hintikka, 1963). Če je ta teza zares tista, ki definira skepticizem, potem za zavrnitev skepticizma zadošča, da sprejmemo *eksternalizem*. Internalizem trdi, da je samo tisto, česar se oseba lahko zaveda, pomembno za upravičenje prepričanj. Eksternalizem to zanika – prepričanje je lahko upravičeno, čeprav se upravičenja ne zavedamo. Tipičen primer je zaznava, ki nam posreduje vedenje, čeprav se mehanizmov in pravilnosti, ki pri tem sodelujejo, ne zavedamo.

V skeptični hipotezi običajno nastopa zlobni demon, ki me vara, in zaradi katerega je vse, kar doživljamo, zgolj prevara. Ule pa pravi, da obstaja več vrst demonov, ki imajo enak "skeptični" učinek, kot zli demon:

> "Vzemimo le 'dobrosrčnega' demona, ki me namesto, da bi me varal z neresnico, ki mi jo 'sugerira' kot resnico, 'vara z resnico'. Tj., prepreči vse moje zmote. Recimo, da je vse, kar verjamem, resnično, kajti neresnična prepričanja mi demon že vnaprej 'izbriše'. Ali bi tedaj kaj vedel? Če namreč sploh nimam možnosti za to, da bi se zmotil, potem je vsako spoznanje, vsako upravičenje prepričanj prav tako odveč kot v primeru 'zlobnega demona'. Tudi v tem primeru ne bi mogel priti do spoznanja, da vem, kajti ne bi mogel priti do tega, da *vem, da vem, da p*." (Ule, 2001: 225)

Vzemimo zdaj mešanega, "povprečno dobrega" demona, ki večinoma preprečuje moje zmote, včasih pa me prevara. Ali bi tedaj kaj vedel? Tudi v tem primeru po Uletu najbrž ne bi mogel priti do tega, da *vem, da vem, da p*. Ali to zares pomeni, da ne bi mogel priti do spoznanja, da *p*? Povprečno dobri demon je natanko naša *zaznava* – večinoma zanesljiva, včasih pa ne. Po mnenju eksternalistov je prepričanje, ki izhaja iz normalnih procesov zaznave, znanje, čeprav se zanesljivosti mehanizma zaznave sploh ne zavedamo. Eksternalist rade volje prizna, da običajno ne vemo, da vemo (se ne zavedamo tistega, kar upravičuje prepričanja), toda to še ne pomeni, da nič ne vemo! Teza K-K je neresnična, vedenje sploh ne zahteva, da vemo, da vemo.

Menim pa, da je skepticizem bolj radikalen in za njegovo zavrnitev ne zadošča strategija eksternalizma. Oglejmo si skeptikov argument malo bolj natančno. Skeptik začne z možnostjo, da je (*SH*) resnična, ki jo predstavi na različne načine – (*SH*) ni izključena; (*SH*) je odprta; (*SH*) je mogoče resnična ... Najboljša evidenca za poljubno prepričanje *p* je združljiva s (*SH*). Toda (*SH*) spodkoplje resnico *p*, zato nikdar ne vemo, da *p*. Ali, kot navaja Ule sam v razpravi o kontekstualizmu:

> "Ne vem, da *ne*-(*SH*) [da ne sanjam; da me ne vara zli demon ...]. Če ne vem, da *ne*-(*SH*), potem ne vem, da *p*. Torej, ne vem, da *p*." (Ule, 2001:

209)

Ule iz tega argumenta takoj preskoči na kontekstualizem, drugih razprav o argumentu pa ne obravnava, zato ostane ta najmočnejši skeptikov izziv neodgovorjen. Večina sodobnih razprav poteka o drugi premisi, ki po obratu trdi *prenos* vednosti:

Če vem, da *p*, potem vem, da ne-(*SH*).

Razlog za to premiso je naslednje sklepanje:

(1) Iz resnice *p* logično sledi, da je (*SH*) neresnična.

(2) Oseba *S* ve, da je v primeru, ko je *p* resnično, (*SH*) neresnična.

Torej:

∴ Če *S* ve, da je *p* resnično, potem *S* ve, da je (*SH*) neresnična.

Ule bi taki utemeljitvi logičnega prenosa vednosti lahko oporekal, češ da temelji na idealizaciji logične vsevednosti, po kateri oseba *S* pozna vse logične posledice tega, kar ve (prim. Ule, 2001: 146). Res je, da ne poznamo vseh logičnih posledic tega, kar vemo. Tudi to se lahko zgodi, da oseba *S* ve, da *q* sledi iz *p*, vendar tega ne izpelje, nekako ne "sestavi" svoje evidence. Toda za skeptikov argument zadošča že naslednja, šibka verzija prenosa vednosti:

> "Če *S* ve, da *p*, in *S* iz svojega prepričanja, da *p*, izpelje *ne*-(*SH*) in je *S* zaradi te izpeljave prepričan v *ne*-(*SH*), potem *S* ve, da *ne*-(*SH*)." (Sosa, 1988: 154)

Običajno pa zares iz tega, da vemo, da je neka trditev o zunanjem svetu resnična, izpeljemo, da nismo žrtev najslabšega možnega scenarija. Skeptikov argument se zdaj glasi (prim. Sosa, 1988: 153-158):

(1) Recimo, da *S* ve, da *p*. (*p* je poljubna trditev o zunanjem svetu)

(2) *S* iz svojega prepričanja, da *p*, izpelje, da *ne*-(*SH*) in je zaradi te izpeljave prepričan, da *ne*-(*SH*).

Torej:

(3) *S* ve, da ne-(*SH*).

Toda:

(4) *S* ne ve, da *ne*-(*SH*). (možnost resnice (*SH*) je vedno odprta)

Torej:

(5) *S* ve, da ne-(*SH*), in *S* ne ve, da *ne*-(*SH*).

Teza (5) pa je protislovje, ki po načelu *reductio* zahteva, da zavrnemo začetno predpostavko. Za poljubno trditev o zunanjem svetu velja:

(6) *S* ne ve, da *p*.

Kot vidimo, skeptik zavrača kakršnokoli vednost o zunanjem svetu, ne le vednost

o vednosti. Skeptikovo sklepanje morda ni neizpodbitno, je pa izziv, na katerega mora odgovoriti vsakdo, ki želi pokazati, da lahko karkoli vemo.

V tem sestavku sem dokazoval, da šibki skepticizem, po katerem nikdar ne morem trditi, da vem, da vem, ne zajame radikalnosti skeptikovega izziva. Moram pa priznati, da gre v Uletovi obravnavi skepticizma verjetno bolj za nedoslednost in večznačnost tega temeljnega pojma. Vzemimo:

> "In prav to je najsplošnejša oblika skeptične domneve: Kaj če je tako, da nam ni mogoče najti nobene sistematične in zanesljive razlike med resničnimi in neresničnimi prepričanji?" (Ule, 2001: 225)

V tem odstavku zares nastopa radikalni teoretski skepticizem kot splošni nazor, da je znanje nemogoče. Morda je nekoliko neposrečeno, da ta osrednji pojem, ki je že tako preobložen s pomeni, dobi pri Uletu še eno oznako:

> "Mislim, da je skrajni čas, da se oživi prvotni, antični pojem skepse, ki je pozitiven, namesto negativnega pojma skepse, ki ga je zaznamoval predvsem subjektivizem in dogmatizem novoveških in sodobnih filozofij. Pozitivni pojem skepse se zelo dobro pokriva s tem, čemur danes pravimo 'analitična filozofija'. Saj je osnovna dejavnost analitičnih filozofov prav natančno in podrobno raziskovanje argumentov, razlogov za različne filozofske trditve in njihova kritika. (...) Pripravljeni so umakniti svoje trditve, če se proti njim nabere dovolj argumentov. Zanimivo pa je, da skoraj nobena filozofska trditev, ki ima svoje mesto v polju analitične filozofije, ni povsem brez šans, povsem pobita. In podobno, nobena ni povsem potrjena. To dejstvo samo po sebi kaže na vmesni položaj današnjega 'pozitivnega skepticizma' med Scilo dogmatizma in Karibdo brezizhodnega dvoma." (Ule, 2001: 228)

Za "pozitivni skepticizem" bi sam sicer raje poiskal kako drugo oznako, toda z osnovno intenco tega odstavka in celotne knjige, ki išče pot med dogmatizmom in skepticizmom, se lahko strinjamo. Kot pravi modra misel: "V vse dvomiti ali v vse verjeti – obe rešitvi nas osvobodita razmišljanja." In filozof, dokler ostane filozof, se razmišljanju zares ne sme in ne more odreči.

THE CHALLENGE OF SCEPTICISM

In his book *The Logos of Knowledge* Ule tries to find a constructive middle way between aprioristic dogmatism and scepticism. But there are some deficiencies in the characterisation of scepticism offered by Ule. The main challenge is supposed to be weak scepticism, which claims that we do not know that we know. But I argue that the challenge of scepticism is more radical – classical arguments for scepticism aim to prove the impossibility of any kind of knowledge about the external world, not just the impossibility of knowledge about knowledge.

Keywords: scepticism, dogmatism, sceptical hypothesis, arguments for scepticism.

Literatura

Hintikka, J. (1963). *Knowledge and Belief*. Ithaca, New York: Cornell University Press.

Miščević, N. (1999). "Uvod v spoznavno teorijo". *Analiza*, 1/3, str. 1-17.

Sosa, E. (1988). "Beyond Scepticism, to the Best of our Knowledge". *Mind*, 97, str. 153-188.

Ule, A. (2001). *Logos spoznanja. Osnove spoznavne teorije*. Ljubljana: ZPS.